Lesbrief
Stadsverdediging Goes

HISTORISCH
MUSEUM
DE BEVELANDEN
GOES

Inhoudsopgave

Deel I	**Voor de leerkracht: docentenhandleiding**	**3**
1.1	Algemene informatie	3
1.2	Overzicht bijpassende methoden	3
1.3	Plaatsing op de historische tijdlijn en leerdoelen	4
1.4	Het museumbezoek en de spelregels	4
Deel II	**Voor de leerlingen**	**5**
Hoofdstuk 1	Het begin van Goes	5
Hoofdstuk 2	Goes als stad	5
Hoofdstuk 3	De schuttersgilden	6
Hoofdstuk 4	De schutters	6
Hoofdstuk 5	De burgerwacht	7
Hoofdstuk 6	De vestingwerken	8
Hoofdstuk 7	De verdedigingswerken in kaart gebracht	9
Hoofdstuk 8	Werkbladen	10
Literatuurlijst		12

Deel I Voor de leerkracht: docentenhandleiding

1.1 Algemene informatie

Deze lesbrief is bedoeld voor de groepen 6, 7 en 8 van het primair onderwijs.
Het biedt een goede voorbereiding op ons educatieprogramma Stadsverdediging.
De lesbrief behandelt in grote lijnen de schutterij en de vroegere verdedigingswerken van de stad Goes. Met het gedeelte 'Voor de leerlingen' kunnen zij zelfstandig aan de slag.
Daarnaast staan op onze website verwerkingslessen voor dit educatieprogramma.
Kaartmateriaal over de stadsverdediging van Goes treft u aan achter verwerkingsles 1, eveneens op onze website www.hmdb.nl onder het kopje Educatie.

1.2 Overzicht van methoden die passen bij het thema Stadsverdediging van Goes

Het programma Stadsverdediging sluit aan bij diverse onderdelen van de geschiedenismethoden. In onderstaande tabel is een overzicht weergegeven van de bijhorende methodes, hoofdstukken en onderwerpen.

Methode	**Bij de Tijd**	
Groep 6	hoofdstuk 3	Een middeleeuwse stad
	hoofdstuk 4	De opstand
Groep 7	hoofdstuk 3, les 3	Ruzie in de kerk
Methode	**Brandaan**	
Groep 7	thema 4, les 2	Stadsleven
	thema 5	Een nieuwe tijd (De Beeldenstorm, De opstand)
Methode	**De Trek**	
Groep 7	thema 3, stap 3.3	Gildegroep
	thema 4, stap 3.4	Opstandgroep
Methode	**Een zee van tijd**	
Groep 7	hoofdstuk 1, les 4	Gilden
Methode	**Speurtocht**	
Groep 8	hoofdstuk 2, les 5	De gilden
Methode	**Tijdstip**	
Groep 6	thema 3, les 15	In het harnas
	thema 4, les 19	Het leven in de stad
Methode	**Wijzer door de tijd**	
Groep 6	hoofdstuk 5, les 3	Gilden
Methode	**Venster op Nederland**	
Groep 6	hoofdstuk 4	Achter muren en poorten. De middeleeuwse stad
Groep 7	hoofdstuk 1	De Nederlandse opstand

1.3 Plaatsing op de historische tijdlijn en leerdoelen

Tijdlijn
Het programma Stadsverdediging begint in de tijd van steden en staten (1000-1500) en loopt door tot en met de tijd van pruiken en revoluties (1700-1800).

Leerdoelen
A. Analyserend vermogen: de leerlingen leren waarom een stad verdediging nodig had en welke rol de schutterij daarin vervulde. Ook leren de leerlingen over de vroegere verdedigingswerken van Goes en hoe die nu deels nog zichtbaar zijn.
B. Receptief vermogen: de leerlingen beleven plezier aan de stadswandeling waarbij zij kennismaken met elementen van de vroegere verdedigingswerken. In het museum beleven de leerlingen de voorwerpen in de schutterszaal en de zaal stadsgeschiedenis, de wapens die vroeger door de schutters werden gebruikt, bijvoorbeeld een kruisboog, en de bijzondere functie van de schuttersкledij.
C. Reflectief vermogen: de leerlingen vertellen in eigen bewoordingen wat ze gehoord en gezien hebben tijdens de stadswandeling en in het museum.

1.4 Het museumbezoek en de spelregels voor het museumbezoek

Museumbezoek
Het programma stadsverdediging start om 09.00 uur, duurt tot 11.30 uur en heeft de volgende opbouw:

- Stadswandeling met opdrachten
- Korte pauze
- Powerpoint presentatie
- Splitsing van de groep in tweeën voor de speurtochten stadsverdediging.
  De ene helft van de groep gaat daarvoor naar de schutterszaal beneden en de andere helft van de groep gaat naar boven naar de zaal stadsgeschiedenis.
- Korte nabespreking
- Afsluiting op de groep

Spelregels voor het museumbezoek
- Een vriendelijk, doch nadrukkelijk verzoek aan de leerkrachten om het bezoek op school voor te bereiden. U kunt daarvoor deze lesbrief gebruiken. Zonder voorbereiding kan het bezoek niet goed tot zijn recht komen en hebben de leerlingen er minder profijt van.
- Op iedere schoolgroep dienen minimaal twee begeleiders van de school aanwezig te zijn. Zij zorgen voor een ordentelijk verloop van het bezoek.
- Iedere groep wordt begeleid door ervaren museummedewerkers; zij voeren het programma uit.
- Leerlingen worden verzocht voor de pauze zelf drinken mee te nemen. Begeleiders kunnen tegen betaling van de gebruikelijke consumptieprijzen koffie of thee verkrijgen in het museumcafé.
- De leerkracht verzoeken wij het enquêteformulier in te vullen dat u na binnenkomst krijgt overhandigd. Voor uw medewerking zeggen wij u bij voorbaat dank.
- Fotograferen is in het museum toegestaan, maar zonder flits.

Deel II Voor de leerlingen

Hoofdstuk 1 Het begin van Goes

Goes is tussen 900 en 1000 ontstaan. Het was een gebied van kwelders, waar herders hun schapen lieten grazen. Zij waren de eerste bewoners van de nederzetting, die gelegen was aan een kreek die de Korte Gos genoemd werd. Goes is dus vernoemd naar de kreek Korte Gos. Tussen 1100 en 1200 bouwden de eerste ambachtsheren van Goes een kasteelberg met een mottekasteel, op de plaats waar nu in Goes de katholieke kerk staat. Pijl en boog waren de wapens bij de verdediging vanaf een mottekasteel. De woontoren van het mottekasteel was het eerste verdedigbare stenen huis en werd 'Torenburg' genoemd. 'Torenburg' zou in de 15e eeuw onder Jan van Oostende uitgroeien tot kasteel 'Slot Oostende'. Het kasteelterrein was omringd door een gracht.

Wist je dit?
Een kasteelberg is een 'bergje' met een houten of later ook wel stenen verdedigingstoren erop, die mottekasteel werd genoemd. 'Motte' is het franse woord voor heuveltje, bergje. De bewoner was een ambachtsheer of een ridder. In Historisch Museum De Bevelanden kun je op de zaal Blinken en Verzinken een fraai schaalmodel van een kasteelberg bekijken.

Hoofdstuk 2 Goes als stad

Het dorp Goes groeide snel en in 1405 verleende graaf Willem VI stadsrechten aan Goes. Toen graaf Willem VI overleed werd hij opgevolgd door zijn 16-jarige dochter Jacoba van Beieren. Zij verleende Goes in 1417 het recht van omwalling. De stad mocht tegen indringers beschermd worden met een stadsgracht, wal, muren en poorten.

Er kwamen in totaal 5 poorten. De Zuidpoort of Ganzepoort, de Koepoort, de Westpoort of 's-Heer Hendrikskinderenpoort, de Havenpoort en de Oostpoort. Zie het kaartje op pagina 8. De poorten werden 's avonds gesloten en 's ochtends weer geopend.

1. Ganzepoortbrug

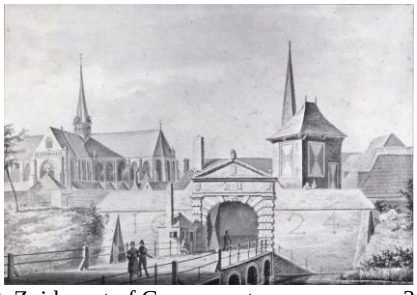
2. Zuidpoort of Ganzepoort

3. Brug over de haven met Havenpoort

Vraagje!
Denk je dat de poorten tegenwoordig nog handig zouden zijn?
Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?

_____

Hoofdstuk 3 De schuttersgilden

De verdediging van een stad werd sinds de middeleeuwen uitgevoerd door de schutterij. Ook in Goes waren er schutters om de stad te 'beschutten' tegen de vijand of bij oproer in de stad. Schutters waren lid van een schuttersgilde en elk gilde had een beschermheilige.

In Goes waren drie schuttersgilden:
- Het Sint-Jorisgilde. De leden oefenden met de kruisboog of ook wel voetboog geheten.
- Het Sint-Sebastiaansgilde van de handboogschutters.
- Het Sint-Adriaansgilde, ook wel genaamd de Kolveniers. De Kolveniers oefenden met vuurwapens.

Vanaf de zestiende eeuw gebruikten alle schutters een geweer. De kruis- en handboog bleven bestaan voor de sport.

Vraagje!
Alleen mannen mochten schutter worden. Vrouwen mochten geen wapen gebruiken, behalve één persoon. Zij heeft in 1417 te Goes drie keer de papegaai geschoten. Dat lukte vele mannen zelfs niet. Deze vrouw heeft Goes het recht van "omwalling" gegeven.
Weet jij hoe ze heet?
_____

Hoofdstuk 4 De schutters

Om lid van het Sint-Jorisgilde te worden, moest je worden gevraagd. Je kon jezelf dus niet zomaar aanmelden. Schutter werd je voor het leven. Schutters waren voornamelijk leden uit de gegoede burgerij, je moest immers je eigen wapen kunnen betalen. Bij het Sint-Sebastiaansgilde was dat oorspronkelijk niet het geval: het was een gilde waar het boogschieten meer een sportieve aangelegenheid was, en je had minder dure spullen nodig. Later, toen de stad groeide, ging het gilde van Sint-Sebastiaan meer op het gilde van Sint-Joris lijken. Rond 1500 waren de regels voor alle schuttersgilden ongeveer hetzelfde.

De banden tussen de schutterij en het stadsbestuur waren nauw. Aan het eind van de 16e eeuw kon je alleen lid worden van het stadsbestuur of een openbare functie uitoefenen als je schutter was.
De schutters kwamen maandelijks bij elkaar om met hun wapen te oefenen. Tijdens echte gevechten waren ze goed beschermd met een harnas en een schild. Ze droegen dan ook een metalen ring- of halskraag. Die metalen ring- of halskraag is de voorloper geweest van de fraaie kragen waarmee de schutters zijn afgebeeld op de schilderijen die ook wel schuttersstukken worden genoemd.

de 'molensteen' kraag

Wist je dit?
Die mooie geplooide kragen werden gemaakt uit een lange reep stof van wel 15 meter. Hij zat als een molensteen om je nek. Niet zo vreemd dat hij ook zo werd genoemd!

Ook is op de schilderijen goed te zien dat de schutters aan hun riem een draagspeld droegen. Die draagspeld werd ‘parure’genoemd en hieraan konden mensen zien dat de schutter lid was van een bepaald gilde. Zie afbeelding hiernaast.

Parure (draagspeld)

De leden van de schutterijen kwamen regelmatig bij elkaar om samen een maaltijd te nuttigen. Daarvoor namen ze hun eigen bestek mee (zie afbeelding). Vroeger was er namelijk nog weinig bestek.

Ook was het een plicht voor alle schutters van het gilde aanwezig te zijn als een schutter of zijn vrouw begraven werd.

Eigen bestek

Elk schuttersgilde had zijn eigen gebouw: het schuttershof. De schuttershoven van het Sint-Jorisgilde en het Sint-Sebastiaansgilde bevonden zich naast elkaar, aan de binnenzijde van de stadsmuur. Nu heet die plaats de Kreukelmarkt. Het is de plek waar tegenwoordig V&D staat. Het plein dat er naast ligt heet 'Schuttershof' en de naam is dus een verwijzing naar vroeger. Het schuttershof van de Kolveniers bevond zich naast de Wijngaardstraat. Het nu achterliggende Kolveniershof is er naar vernoemd.
In de schutterszaal van het Historisch Museum De Bevelanden is een fraai schaalmodel van de schuttershoven van Sint-Joris en Sint-Sebastiaan te zien.

Tenslotte werden de schuttersgilden eind achttiende eeuw opgeheven. Tegenwoordig zijn er in meerdere dorpen op de Bevelanden nog handboogschutterijen actief.

Vraagje!
Een klein bordje op de Kreukelmarkt verwijst nog naar Het Schuttershof dat daar heeft gestaan. Als jij daar een herinnering aan de schutterij zou mogen plaatsen, wat zou je dan neerzetten of ophangen?

_____

Hoofdstuk 5 De burgerwacht

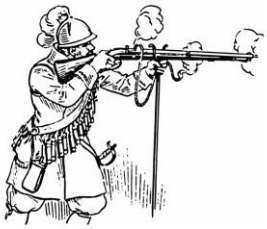

In oorlogstijd werd de stad verdedigd door de burgerwacht. Deze bestond uit burgers, mannen van 18 tot 60 jaar, die daarvoor werden aangewezen. Zij stonden onder leiding van een hoofdman en moesten zelf voor hun uitrusting zorgen. Aan het hoofd stond een burgemeester met de rang van kolonel. De officieren koos men uit de schuttersgilden

Gebruik van haakbus (geweer) en mik (om te mikken)

Rond 1468 werd de stadsverdediging pas echt georganiseerd. De stad werd toen immers verdeeld in vier kwartieren, zoals zichtbaar is met kleur op de kaart hiernaast.
De stadspoorten waren de volgende:
A = Ganzepoort
B = Koepoort
E = 's-Heer Hendrikskinderenpoort of Westpoort
F = Wincketpoort, de latere Havenpoort
G = Oostpoort.

Kaart van Van Deventer met kwartieraanduiding

Tot slot is op de kaart te zien dat de stadsmuur nog niet klaar is; alleen aan de noordzijde van de stad is de muur gereed. Overigens werd in 1488 de verdeling in vier kwartieren opgeheven. Er werd namelijk gekozen voor de verdeling van de poorten en muren over de verschillende gilden. Daarbij moest het grootste gilde, het schippersgilde, het grootste stuk van de stadsmuur voor hun rekening nemen.

Hoofdstuk 6 De vestingwerken

Goes wilde zich kunnen verdedigen, vooral in de 16e eeuw, de tijd van de Reformatie, de Beeldenstorm en de Tachtigjarige Oorlog. Om deze reden had Goes verschillende vestingswerken. Nederland hoorde in de 16e eeuw immers bij Spanje. Maar toen koning Filips II zijn vader keizer Karel V opvolgde, bleek dat hij veel strenger was. Iedereen moest meer belasting betalen en men moest katholiek zijn. Veel mensen protesteerden daar tegen. Willem van Oranje leidde het verzet, maar hij werd door de katholieke Balthasar Gerards in Delft vermoord.

In 1568 brak de Tachtigjarige Oorlog uit, ook wel de (Nederlandse) opstand genoemd. Maar wat gebeurde er tijdens de Tachtigjarige Oorlog eigenlijk in Goes? Allereerst vond in 1572 het Beleg van Goes plaats. De Spanjaarden hadden de stad in handen en de Nederlandse vrijheidstrijders, de geuzen, wilden de stad bevrijden. In 1576 sloten Zeeland en Holland vrede met de andere gewesten, die de regering en de Prins trouw waren gebleven. Toen moesten de Spaanse troepen vertrekken. In 1577 gingen Goes en het platteland van Zuid-Beveland over naar de Prins van Oranje. De mensen wilden wél de katholieke godsdienst behouden, maar in 1578, werd Goes alsnog protestant.
Daarnaast had Prins Maurits vanwege de oorlogssituatie in 1575 al opdracht gegeven om de stadsverdediging in het hele land te moderniseren. Maar pas tien jaar later werden er plannen gemaakt om van Goes een echt vestingwerk te maken met schansen, ravelijnen en bastions. Ook het platteland van Zuid-Beveland moest eraan moest meebetalen.

Beleg van Goes in 1572

Filmpje!
Klik op onderstaande links als je meer wilt leren over de Nederlandse opstand en de Beeldenstorm.
http://www.schooltv.nl/no_cache/video/crid/20120530_opstand01/

http://www.hetklokhuis.nl/tv-uitzending/2587/Het%20Klokhuis%20maakt%20Geschiedenis%3A%20Beeldenstorm

Vraagje!
Elke oorlog eist slachtoffers. De Tachtigjarige oorlog duurde heel lang, al werd er niet voortdurend gevochten. Kun je kort beschrijven waarom een oorlog erg is?

_____
_____

Hoofdstuk 7 De verdedigingswerken in kaart gebracht

In het vorige hoofdstuk heb je geleerd over de vestingswerken van Goes. Tot ongeveer 1850 lag Goes binnen de stadspoorten. Daarna begon men de poorten af te breken zodat de stad zich kon uitbreiden en het verkeer gemakkelijker toegang kreeg. Daarnaast werd een deel van de stadsgracht gedempt. Toch is op de plattegrond van nu nog steeds de stervormige vesting van Goes te zien.

Bij de kaartopdrachten in het museum zal gebruik gemaakt worden van twee kaarten:

1. De kaart van Van Deventer uit 1560. Deze kaart – zoals op bladzijde 8, maar dan zonder kwartieraanduiding - is ook in het museum op de zaal stadsgeschiedenis te vinden. De kaart laat een stadsgracht, de stadsmuur aan de noordzijde van de stad en de vijf stadspoorten zien.
2. De kaart van Jacob Reynoutsen uit 1650 met bijbehorende legenda waarop de volledige verdedigingswerken van Goes te zien zijn.

Tenslotte verwijzen wij voor het kaartmateriaal naar verwerkingsles 1. In deze verwerkingsles zijn aan het eind toegevoegd:
- kaart van Van Deventer uit 1560
- kaart van Reynoutsen uit 1650 en
- tegenwoordige kaart van de Goes.

Deze verwerkingsles 1 tref je aan op onze website www.hmdb.nl onder het kopje Educatie.

Filmpje!
Als inleiding bij de kaartopdrachten in het museum kun je het Klokhuisfilmpje “Atlas Major” bekijken:
http://www.hetklokhhaluis.nl/tv-uitzending/2656/Atlas%20Major

Vraagje!
In veel steden zijn nog delen van oude vestingwerken te vinden. In Sluis en Hulst bijvoorbeeld en verder weg in Breda en Naarden. Misschien heb jij er in een andere stad iets van gezien. Zo ja, kun je daar iets over opschrijven?

_____
_____

Als je straks vanuit het museum een rondwandeling maakt, kun je nog iets zien van de oude vesting in Goes.

Hoofdstuk 8 Werkbladen

Opdracht 1
Goes heeft tegenwoordig geen echte verdedigingswerken meer. Maar tot ongeveer 1850 had Goes wel degelijk echte stadspoorten, stadsmuren en stadsgrachten. Maak hieronder een tekening, waarin je laat zien hoe jij denkt dat de verdedigingswerken van Goes eruit zagen!

Opdracht 2

In deze lesbrief zijn veel begrippen aan de orde geweest. De opdracht is om een zelfverzonnen verhaal te schrijven waar vier van de woorden hieronder in voorkomen. Als je vergeten bent wat ze betekenen, kun je terug kijken in de lesbrief!

Begrippen

ambachtsheer	kasteelberg	mottekasteel	
stadsrechten	recht van omwalling		
schuttersgilde	gegoede burgerij	schuttersstukken	
parure	schuttershof		
Reformatie	Tachtigjarige Oorlog	Beeldenstorm	
vestingwerken	schans	ravelijn	bastion
Atlas Major			

Literatuurlijst

- Dr. C. Dekker: ‘Een schamele landstede, Geschiedenis van Goes tot aan de Satisfactie in 1577’, Uitgave uit 2002 van De Koperen Tuin, Goes

- Historisch Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland no. 3
1977, Uitgave van de Heemkundige Kring De Bevelanden
Hieruit is geraadpleegd “De stadsverdediging van Goes tot in de 16e eeuw” door
L.J. Abelmann

- Drs. F. van der Ploeg en Drs. C.E. Zonnevylle-Heyning: ‘Brave koppen en gladde aengesigten’, De Goese schutters en hun schilders: C.W. Eversdijck, W.C. Eversdijck en P. Peuteman, Uitgave 2 uit de serie Grote Zeeuwse Katernen, 1999

- Frank de Klerk en Leen Moerland: ‘Van gesloten bolwerk tot open stad, vier eeuwen veranderingen in en rond Goes’, Uitgave uit 1993 van De Koperen Tuin, Goes

- C.A. de Bruijn, H.R. Reinders: ‘Nederlandse vestingen’, Uitgave uit 1967 van Fibula-Van Dishoeck, Bussum